

УДК 343.12

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.5.50>

## КОНЦЕПЦІЯ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ: СУЧАСНЕ ДОКТРИНАЛЬНЕ ОСМИСЛЕННЯ ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ОРІЄНТИРИ

**Міщук І.В.,**

*кандидат юридичних наук, професорка,  
професорка кафедри конституційного права та галузевих дисциплін  
Навчально-наукового інституту права та гуманітарних наук  
Національного університету водного господарства  
та природокористування,  
ORCID: 0000-0002-1491-161X*

**Киричук Б.С.,**

*асистент кафедри конституційного права та галузевих дисциплін  
Навчально-наукового інституту права та гуманітарних наук  
Національного університету водного господарства  
та природокористування,  
ORCID: 0000-0002-0898-0504*

**Міщук І.В., Киричук Б.С. Концепція ювенальної юстиції: сучасне доктринальне осмислення та міжнародно-правові орієнтири.**

У статті здійснено комплексний доктринально-правовий аналіз концепції ювенальної юстиції в контексті сучасної кримінально-правової політики України та міжнародно-правових стандартів захисту прав дитини. Обґрунтовано, що актуальність дослідження зумовлена збереженням стабільно високого рівня кримінальної протиправної поведінки серед неповнолітніх, що підтверджується офіційними статистичними даними за 2024-2025 роки, а також відсутністю тенденцій до його істотного зниження. Доведено, що зазначені обставини потребують переосмислення традиційних каральних підходів до реагування на правопорушення за участю неповнолітніх і зумовлюють необхідність формування цілісної, дитиноцентричної моделі ювенальної юстиції.

У межах дослідження проаналізовано основні доктринальні підходи до визначення поняття «ювенальна юстиція», встановлено відсутність єдності в його тлумаченні та критично оцінено спроби зведення цього явища виключно до діяльності спеціалізованих судів або правоохоронних органів. Запропоновано авторське багатоаспектне визначення ювенальної юстиції як міждисциплінарної системи державних і недержавних інституцій, правових механізмів та спеціальних процедур, спрямованих на забезпечення, охорону й відновлення прав і законних інтересів дитини, реалізацію принципу найкращих інтересів дитини, а також застосування виховних, відновних і ресоціалізаційних заходів у разі перебування дитини в конфлікті із законом або у складних життєвих обставинах.

Особливу увагу приділено аналізу міжнародно-правових стандартів ювенальної юстиції, закріплених у Конвенції ООН про права дитини, актах Ради Європи та спеціальних правилах і керівних принципах ООН. Узагальнено ключові принципи функціонування ювенальної юстиції, зокрема принцип забезпечення найкращих інтересів дитини, визнання її особливого правового статусу, пріоритет виховного та реабілітаційного впливу над каральним, мінімізацію застосування позбавлення волі та гарантування процесуальних прав і поваги до гідності дитини. Зроблено висновок, що подальший розвиток ювенальної юстиції в Україні потребує не лише нормативного вдосконалення, а й подолання суспільних упереджень та системного впровадження міжнародно-правових орієнтирів у національну правозастосовну практику.

**Ключові слова:** правосуддя, правоохоронні органи, неповнолітні особи, правовий статус, міжнародно-правові стандарти, призначення покарань неповнолітнім, ювенальні технології, ресоціалізація.

**Mishchuk I.V., Kyrychuk B.S. The concept of juvenile justice: contemporary doctrinal understanding and international legal guidelines.**

The article provides a comprehensive doctrinal and legal analysis of the concept of juvenile justice in the context of Ukraine's current criminal law policy and international legal standards for the protection of children's rights. It is argued that the relevance of the study is due to the persistently high level of criminal misconduct among minors, as confirmed by official statistics for 2024-2025, as well as the lack of any significant downward trend. It is proven that these circumstances require a rethinking of traditional punitive approaches to responding to offenses involving minors and necessitate the formation of a comprehensive, child-centered model of juvenile justice.

The study analyzes the main doctrinal approaches to defining the concept of «juvenile justice», establishes the lack of unity in its interpretation, and critically evaluates attempts to reduce this phenomenon exclusively to the activities of specialized courts or law enforcement agencies. The author proposes a multifaceted definition of juvenile justice as an interdisciplinary system of state and non-state institutions, legal mechanisms, and special procedures aimed at ensuring, protecting, and restoring the rights and legitimate interests of children, implementing the principle of the best interests of the child, and applying educational, restorative, and resocialization measures in cases where children are in conflict with the law or in difficult life circumstances.

Particular attention is paid to the analysis of international legal standards of juvenile justice enshrined in the UN Convention on the Rights of the Child, Council of Europe acts, and special UN rules and guidelines. The key principles of juvenile justice are summarized, in particular the principle of ensuring the best interests of the child, recognition of their special legal status, the priority of educational and rehabilitative influence over punitive measures, minimization of the use of deprivation of liberty, and guaranteeing procedural rights and respect for the dignity of the child. It concludes that the further development of juvenile justice in Ukraine requires not only regulatory improvements, but also the overcoming of social prejudices and the systematic implementation of international legal guidelines in national law enforcement practice.

**Key words:** justice, law enforcement agencies, minors, legal status, international legal standards, sentencing of minors, juvenile technologies, resocialization.

**Постановка проблеми.** Не викликає заперечень той факт, що реформування кримінально-правової політики держави зумовлює не лише зміну законодавчих приписів, а й необхідність переосмислення традиційних підходів до реагування на правопорушення, вчинені неповнолітніми. Зростання складності соціальних процесів, вразливість дитячого середовища, а також зміна моделей девіантної поведінки актуалізують потребу у формуванні цілісної та науково обґрунтованої концепції ювенальної юстиції, здатної забезпечити належний баланс між публічними інтересами суспільства та пріоритетом прав і законних інтересів дитини.

Актуальність обраної тематики дослідження також посилюється з огляду на статистичні дані, сформовані Офісом Генерального прокурора за січень-грудень 2025 року. Так, як зазначається у Звіті за обраний нами період, кількість неповнолітніх, які вчинили одне або кілька кримінальних правопорушень у 2025 році становила 1670 осіб, з них 1526 – було повідомлено про підозру. До 109 неповнолітніх осіб було застосовано найсуворіший запобіжний захід – тримання під вартою. Середній вік неповнолітніх осіб, які вчинили кримінальне правопорушення становив 16-17 років (1040 осіб), водночас немало осіб вчинили правопорушення і в значно молодшому віці – 14-15 років (489 осіб) [1].

Для здійснення порівняльного аналізу звернемося до аналогічних статистичних даних, обраних за результатами 2024 року. Так, кількість неповнолітніх осіб, які вчинили кримінальне правопорушення в 2024 році становила 1604 особи, з них 1597 – було повідомлено про підозру. Була меншою кількість неповнолітніх осіб, які трималися під вартою – 72 особи. Середній вік неповнолітніх осіб, які вчинили кримінальне правопорушення незмінно становив 16-17 років (ідентична кількість: 1040 осіб), водночас меншою на декілька одиниць була кількість неповнолітніх осіб, які вчинили одне або кілька кримінальних правопорушень у віці 14-15 років – 456 осіб [2].

Вважаємо, що наведені вище статистичні дані свідчать про збереження стабільно високого рівня кримінальної протиправної поведінки серед неповнолітніх в Україні, а також про відсутність тенденцій до його істотного зниження у порівнянні з попереднім звітним періодом, що у свою чергу, знову ж актуалізує необхідність у проведенні дослідження за обраною нами тематикою.

З огляду на вищезазначене, **мета статті** полягає в у доктринальному осмисленні концепції ювенальної юстиції, визначенні її ключових принципів та функціонального призначення, а також у виявленні міжнародно-правових орієнтирів, які можуть забезпечити ефективне застосування кримінально-правових заходів щодо неповнолітніх з урахуванням їх соціалізації та пріоритету прав дитини.

Детальний аналіз **стану опрацювання проблематики** засвідчує, що концепція ювенальної юстиції не може вважатися новелою у правовій доктрині України, особливо враховуючи те, що становлення та оформлення ювенального права як окремої галузі вчені приписують ще 2011 року, коли вперше Указом Президента України було схвалено Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні [8, с. 340]. Також доцільно зауважити, що нині існують численні наукові праці, присвячені окремим аспектам ювенальної юстиції, зокрема кримінальної відповідальності неповнолітніх, застосування запобіжних заходів або відновного правосуддя (праці Андрійчук М.А., Дільної З.Ф., Казарян Е.Г., Кошарновської С.Л., Полонки І.А., Сезезньової О.М., Устрицької Н.І. тощо). Водночас питання системного доктринального осмислення концепції ювенальної юстиції в контексті сучасних міжнародно-правових стандартів та актуального зарубіжного досвіду досліджене недостатньо, що обумовлює наукову новизну та практичну значущість обраної теми.

**Виклад основного матеріалу.** Як зазначає І. Ольшанецький, запорукою належної опіки над дітьми всіх категорій доцільно вважати спільну діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій та інших не менш важливих структур, які об'єднані єдиною спільною метою – всестороннім захистом прав і свобод дітей. Описана автором діяльність та система взаємозв'язків охоплюється поняттям ювенальної юстиції [6, с. 21].

Погодьмося, щоб зрозуміти сутність та функціональне призначення цього поняття, необхідно здійснити його доктринальне дослідження, адже лише системний аналіз наукових підходів, виявлення принципів та структурних елементів ювенальної юстиції дозволяє чітко окреслити її зміст, роль у правовій системі та взаємозв'язок із міжнародно-правовими стандартами. Крім того, вважаємо, що вибір такого підходу є не лише передумовою для уточнення змісту цього визначення (що й так часто здійснюється в межах фахових досліджень), однак і для практичного застосування цього поняття, зокрема для вироблення єдиної дефініції для подальшого застосування в нормативно-правових актах України. Пояснюється це тим, що, попри активне застосування терміну, він все ще немає формального вираженого закріплення на рівні єдиного Закону України або принаймні підзаконного нормативно-правового акту.

Розпочинаючи з семантичної точки зору, доцільно зазначити, що поняття «ювенальна юстиція», як і багато інших понять, що використовуються в юриспруденції України, має іншомовне походження, а саме – латинське. Так, перша частина словосполучення «juvenalis» перекладається як «юнацький», друга частина – «justitia» – як правосуддя. Ювенальна юстиція включає в себе профілактику підліткової злочинності та соціально-психологічну реабілітацію як неповнолітніх, які самостійно вчинили одне або декілька кримінальних правопорушень, передбачених чинним законодавством, так і неповнолітніх жертв кримінальних правопорушень, вчинених дорослими проти них самих [4, с. 74].

Зауважимо також те, що поняття ювенальної юстиції, яке, на перший погляд, може здаватися однозначним для непідготовленого сприйняття, не вважається таким серед науковців України, адже немає єдиного та усталеного розуміння. Для прикладу, І. Ольшанецький, використовуючи доктринальний підхід до тлумачення поняття ювенальної юстиції, зазначає, що її доцільно вивчати в широкому та вузькому значенні. Так, у широкому значенні ювенальна юстиція – це комплексна система судових, правоохоронних та інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій, функціонування якої спрямоване на забезпечення і захист прав, свобод й інтересів дитини, попередження та профілактику правопорушень щодо неї або за її участі, а також ресоціалізацію дітей, які потрапили у конфлікт із законом або перебувають чи можуть опинитися в складних життєвих обставинах. Вузьке розуміння поняття ювенальної юстиції І. Ольшанецький пов'язує із системою, до якої повинні входити винятково спеціалізовані суди, прокурори, слідчі та адвокати, які при виконанні своїх службових обов'язків наділяються повноваженнями на здійснення ефективного захисту прав дітей у межах, визначених законом [7, с. 47].

Запропонуємо інших підхід до тлумачення поняття «ювенальна юстиція». Так, В. Зеленецький трактує поняття ювенальної юстиції як систему правосуддя щодо неповнолітніх громадян,

головною ланкою якої є суд у справах неповнолітніх, а також яка об'єднує навколо цього суду різні служби правоохоронних органів, органів та установ системи профілактики бездоглядності та правопорушень неповнолітніх, громадських правоохоронних органів [3, с. 42].

Принагідно зазначимо, що К. Чекараміт у своєму дослідженні виділяє чотири моделі ювенальної юстиції: 1) англо-американську (США, Велика Британія, Канада), для якої характерним є поєднання судового та позасудового механізмів реагування на правопорушення за участю неповнолітніх. У межах цієї моделі функціонують спеціалізовані ювенальні суди або окремі ювенальні юрисдикції, значна увага приділяється процедурам диверсії, альтернативним заходам впливу, програмам пробації та відновного правосуддя; 2) континентальну (Німеччина, Франція, Бельгія), де основний акцент простежується головним чином на впровадженні щодо неповнолітніх виховних заходів. Судовий процес у цих країнах є соціально орієнтованим та сприяє ресоціалізації молоді; 3) скандинавську (Фінляндія, Швеція, Норвегія), для якої характерна відсутність спеціалізованих судів ювенального спрямування. Замість цих судів у країнах організовано роботу численних соціальних служб, які беруть безпосередню участь у допомозі правоохоронним органам під час проведення досудового розслідування; 4) традиційну (характеру для мусульманських та азійських країн), де ювенальних судів немає, однак розгляд кримінальних справ та справ щодо адміністративних правопорушень здійснюється за спеціальними правилами. При цьому участь прокурора є обов'язковою лише за тяжких злочинів [9, с. 304].

Проаналізувавши вищенаведену інформацію, вважаємо за необхідне зазначити наступне. Зведення ювенальної юстиції винятково до діяльності суду у справах неповнолітніх та пов'язаних із ним структур не може повноцінно відповідати сучасним науковим уявленням та суспільно-політичним тенденціям, оскільки це явище повинно охоплювати не лише судове провадження, а й ширший комплекс правових, соціальних, виховних, реабілітаційних та превентивних заходів, спрямованих на забезпечення найкращих інтересів дитини. Також доцільно зазначити, що надто помітний акцент на «правоохоронних органах» і «профілактиці правопорушень» формує уявлення про дитину переважно як про потенційного або реального правопорушника, тоді як ювенальна юстиція має забезпечувати захист прав і законних інтересів усіх дітей, зокрема тих, що є потерпілими, свідками, перебувають у складних життєвих обставинах або потребують державної підтримки. Саме цей момент доцільно взяти до уваги всім наступним науковцям, які продовжуватимуть або лише розпочинатимуть поглиблене вивчення концепції ювенальної юстиції.

Враховуючи сказане, пропонуємо власне багатоаспектне визначення поняття ювенальної юстиції, під яким доцільно розуміти цілісну, міждисциплінарну та дитиноцентричну систему державних і недержавних інституцій, правових механізмів і спеціальних процедур, діяльність яких спрямована на забезпечення, охорону та відновлення прав, свобод і законних інтересів дитини, реалізацію принципу найкращих інтересів дитини, попередження правопорушень за її участі або щодо неї, а також на застосування виховних, відновних, реабілітаційних і ресоціалізаційних заходів у разі перебування дитини в конфлікті із законом чи у складних життєвих обставинах, із урахуванням її вікових, психологічних та соціальних особливостей і відповідно до національних та міжнародно-правових стандартів.

Незважаючи на явні позитивні аспекти концепції ювенальної юстиції, як правдиво зазначає К. Чекараміт, її повноцінний розвиток в Україні роками ускладнюється через соціальний чинник. Говорячи детальніше, авторка пояснює, що значна кількість громадян виступає категорично проти запровадження механізмів ювенальної юстиції через її спотворене розуміння, а саме як системи, яка неначебто має на меті відібрання дитини та встановлення заборони та спілкування з сім'єю [9, с. 303]. Це, у свою чергу, свідчить не стільки про недоліки самої концепції ювенальної юстиції, скільки про дефіцит належного правового інформування та суспільного діалогу щодо її змісту, завдань і принципів функціонування.

Водночас доцільно зауважити, що ідея ювенальної юстиції не є новітнім чи експериментальним правовим явищем, а ґрунтується на сформованих упродовж тривалого історичного періоду міжнародно-правових стандартах у сфері захисту прав дитини. Показовим є те, що перші міжнародні підходи до спеціального правового статусу дитини та необхідності її особливого захисту почали формуватися ще на початку ХХ століття, поступово еволюціонуючи від декларативних положень до комплексної системи універсальних і регіональних правових актів.

Так, на сучасному етапі правотворення та правозастосування міжнародно-правові стандарти ювенальної юстиції представляють собою комплекс документів, до яких передусім відносимо

Конвенцію ООН про права дитини 1989 року, Європейську конвенцію про здійснення прав дитини від 1996 року, Конвенцію Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 2007 року, а також Мінімальні стандартні правила ООН щодо відправлення правосуддя щодо неповнолітніх від 1985 року (також відомі як «Пекинські правила»), Правила ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі від 1990 року (також відомі як «Гаванські правила») та Керівні принципи ООН щодо попередження злочинності серед неповнолітніх від 1990 року («Ер-Рядські Керівні принципи»).

Попри відмінності у сфері регулювання та юридичній силі, всі названі вище міжнародні договори об'єднані спільною концептуальною основою та декларують базові принципи ставлення до дитини у сфері ювенальної юстиції. Узагальнюючи положення наведених міжнародно-правових актів, можна виокремити п'ять фундаментальних принципів, що мають визначальний характер для формування та функціонування всієї системи ювенальної юстиції.

Передусім йдеться про принцип забезпечення найкращих інтересів дитини, який передбачає, що в усіх рішеннях і діях органів державної влади, судів та інших уповноважених суб'єктів пріоритет надається забезпеченню фізичного, психічного, морального й соціального благополуччя дитини.

По-друге, принцип визнання особливого правового статусу дитини, що зумовлює необхідність урахування її вікових, психологічних та соціальних особливостей, а також застосування спеціальних процедур і заходів у процесі здійснення правосуддя.

По-третє, принцип пріоритету виховного, реабілітаційного та ресоціалізаційного впливу над каральним, відповідно до якого реакція держави на протиправну поведінку дитини має бути спрямована насамперед на її виправлення, соціальну інтеграцію та запобігання повторним правопорушенням.

По-четверте, принцип мінімізації застосування репресивних заходів та позбавлення волі, який передбачає використання ізоляції дитини лише як крайнього заходу та на якомога коротший строк.

По-п'яте, принцип забезпечення поваги до гідності дитини та гарантій її процесуальних прав, зокрема права на захист, участь у провадженні, конфіденційність і захист від повторної віктимізації.

У праці Н. Крестовської доповнюється цей перелік та зазначається, що до ключових засад, які регламентують функціонування концепції ювенальної юстиції крізь призму міжнародних актів доцільно віднести такі чотири принципи: 1) принцип забезпечення максимально можливою мірою виживання та здорового розвитку дитини; 2) принцип участі дитини у вирішенні справ, які її стосуються; 3) принцип недискримінації дитини; 4) принцип забезпечення найкращих інтересів дитини (який повторюється з тим, що наводимо ми у своєму дослідженні) [5, с. 23].

**Висновки.** Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що ювенальна юстиція в умовах реформування кримінально-правової політики України повинна розглядатися не як вузькоінституційний механізм реагування на кримінальні правопорушення неповнолітніх, а як цілісна, дитиноцентрична система правових, соціальних і виховних заходів, спрямованих на забезпечення балансу між публічними інтересами держави та пріоритетом прав і законних інтересів дитини. Статистичні дані за 2024-2025 роки засвідчують відсутність тенденції до істотного зниження рівня кримінальної протиправної поведінки серед неповнолітніх, що актуалізує потребу у переосмисленні традиційних каральних підходів та посилює значення ювенальної юстиції як альтернативної моделі реагування.

Аналіз доктринальних підходів до визначення поняття ювенальної юстиції виявив відсутність єдності у його тлумаченні та домінування підходів, які звужують її зміст до діяльності судів або правоохоронних органів. Обґрунтовано, що такий підхід не відповідає сучасним науковим уявленням і не враховує комплексного характеру ювенальної юстиції, яка покликана забезпечувати захист прав усіх дітей, зокрема тих, що перебувають у конфлікті із законом, є потерпілими або знаходяться у складних життєвих обставинах. Запропоноване у статті багатоаспектне визначення дозволяє інтегрувати доктринальні підходи, національний досвід та міжнародно-правові орієнтири й може слугувати теоретичною основою для подальшої уніфікації понятійного апарату у нормативно-правових актах України.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2025 року. *Офіс Генерального прокурора*: веб-сайт. URL: [https://old.gp.gov.ua/ua/file\\_downloader.html?\\_m=fslib&\\_t=fsfile&\\_c=download&file\\_id=279663](https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=279663) (дата звернення: 03.02.2026).

2. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2024 року. *Офіс Генерального прокурора*: веб-сайт. URL: [https://old.gp.gov.ua/ua/file\\_downloader.html?\\_m=fslib&\\_t=fsfile&\\_c=download&file\\_id=277711](https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=277711) (дата звернення: 03.02.2026).
3. Зеленецький В.С. Ювенальна юстиція в Україні. Коментар та аналіз діючого законодавства; Конвенція про права дитини (з постатейним матеріалом); Словник-довідник з ювенальної юстиції. Х., 2006 р. 778 с.
4. Казарян Е.Г., Остапчук Х.В. Ювенальна юстиція: міжнародний досвід, проблеми та перспективи розвитку в Україні. *Могилянські читання – 2024: досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти*: зб. матер. доп. учасн. XXVII Всеукр. наук.-практ. конф. Миколаїв: ЧНУ ім. Петра Могили, 2024. С. 74-79. URL: <https://lnk.ua/jVWBjm2ek> (дата звернення: 08.02.2026).
5. Крестовська Н.М. Система принципів ювенальної юстиції України (роздуми щодо законопроекту). *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. 2018. № 3. С. 22-26. URL: <http://sci-notes.mgu.od.ua/archive/v28/8.pdf> (дата звернення: 03.02.2026).
6. Ольшанецький І.В. Конституційно-правові засади інституту ювенальної прокуратури в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2019. 223 с.
7. Ольшанецький І.В. Ювенальна юстиція: проблеми законодавчого врегулювання її органів в Україні (ювенальний суддя, прокурор, слідчий, адвокат). *Правова держава*. 2020. № 37. С. 45-56. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2020.37.201508> (дата звернення: 03.02.2026).
8. Селезньова О.М., Полонка І.А. Міжнародна практика втілення ювенального підходу в нормах про відповідальність неповнолітніх осіб: досвід для України. *Право і суспільство*. 2024. № 5. С. 339-344. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.49> (дата звернення: 03.02.2026).
9. Чекараміт К.С. Проблеми нормативно-правового регулювання ювенальної юстиції. *Успіхи і досягнення в науці*. 2024. № 10(10). С. 300-307. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-10\(10\)](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-10(10)) (дата звернення: 03.02.2026).

Дата першого надходження рукопису до видання: 03.02.2026  
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.02.2026  
Дата публікації: 5.03.2026

© Міщук І.В., Киричук Б.С., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0